

Martine Bentvelzen 3475255
Paulina Born 3112993
Evert van den Berg 3140687

Aan motivatie geen gebrek

Welke motivatie hebben docenten om het examenkeuzevak godsdienst te geven?

In het artikel *GL als examenvak ontwikkelt zich heel snel* (Visser 2008) wordt een onderzoek beschreven over een aantal scholen dat sinds augustus 2007 voor de examenstatus van het vak Godsdienst/Levensbeschouwing (GL) heeft gekozen. Daarbij wordt kort ingegaan op de motivaties van docenten GL over hun keuze voor of tegen de examenstatus. Aangezien dit artikel slechts beperkt¹ ingaat op het thema motivatie, willen wij daar nu uitgebreider onderzoek naar doen. Wij vragen ons af in hoeverre de motivaties van docenten, die destijds voor de examenstatus kozen, sindsdien hetzelfde gebleven of veranderd zijn. Daarbij willen we achterhalen waarom er wordt gekozen voor het examenkeuzevak en niet voor het reguliere examenvak GL. Er bestaat namelijk een verschil tussen beide opties. Het reeds bestaande vak moet gehonoreerd worden en daarnaast kan er een nieuw examenkeuzevak aangeboden worden, wat zich van het andere vak mede onderscheidt door een nieuwe naam. Wij schetsen eerst de achtergrond van het vak GL.

Theoretisch kader

Het vak GL heeft een plaats in de vrije ruimte zonder een landelijk examen. Het vak biedt aan middelbare scholen de ruimte om een eigen identiteit, missie en visie tot uitdrukking te brengen in de inkleuring van het programma GL. De ene school legt meer nadruk op godsdienst, de andere school legt meer nadruk op de levensbeschouwelijke vorming van leerlingen. In de *Handreiking Godsdienst/Levensbeschouwing als Examenvak* van 2006 komen een aantal doelen van het vak GL als examenvak naar voren. Verschillende soorten scholen hebben verschillende doelen met GL als examenvak. De ene school beoogt toerusting van leerlingen, de andere school beoogt goede burgerschapsvorming. Er zijn drie opties om godsdienst in de Tweede Fase te positioneren: als niet-examenvak, als het 'klein' examenvak en als examenkeuzevak. Bij de eerste optie telt het vak alleen mee voor de overgang. Bij het 'kleine' examenvak gaat het om een gecombineerd cijfer. Sinds de vernieuwde tweede fase heeft een meerderheid van de havo/vwo-scholen de examenstatus aan GL toegekend. Daarnaast kan GL als groot examenvak worden aangeboden. Het krijgt dan de status van examenkeuzevak en krijgt een aparte status op de lijst. Op veel scholen telt GL volwaardig mee op de examenlijst van havo, vwo of gymnasium. We concentreren ons in dit onderzoek op GL als examenkeuzevak. In deze optie kiest de leerling in het vrije gedeelte enkele profielkeuzevakken en een examenkeuzevak, waarbij GL tot de mogelijkheden behoort. De school heeft voor het vak een examenprogramma ontwikkeld wat is voorgelegd aan en goedgekeurd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Hierbij wordt gelet op de omvang en het niveau van het curriculum. De studielast voor het vak bedraagt voor havo 320 uur en voor vwo 440 uur. In het artikel wordt genoemd dat dit examenkeuzevak momenteel op 8 scholen wordt gegeven. Dat het er zo weinig zijn, wordt mede veroorzaakt doordat het examenkeuzevak nog moet worden ontwikkeld, terwijl het 'kleine' examenvak voortbouwt op het reguliere en bestaande vak GL. In het artikel wordt

---

¹ Dit artikel geeft in het eerste deel een samenvatting van de motieven van docenten om godsdienst als examenkeuzevak in te voeren. Het artikel kent verder geen verantwoording van de onderzoeksmethode. Het artikel vormt de aanleiding voor ons onderzoek.

gekeken naar de verschillen in denominaties van de scholen en de invloed die dat heeft gehad op de keuze om godsdienst als klein examenvak of als examenkeuzevak in te voeren. Daarnaast worden ook verschillende redenen gegeven waarom men het examenkeuzevak niet wil invoeren: het examenvak verzwakt het combinatie cijfer, er zijn principiële bezwaren en het *Programma van Toetsing en Afsluiting* (PTA) zorgt voor minder vrijheid voor docenten. Er worden ook positieve motieven genoemd: het examenvak als vanzelfsprekendheid in verband met de denominatie van de school, het vak krijgt dezelfde status als andere vakken en de competenties die geleerd worden bij GL zijn belangrijk voor het functioneren in de samenleving.

Bij de vormgeving van het examenkeuzevak wordt gebruik gemaakt van de *Handreiking GL als examenvak*. In de *Handreiking* wordt de zogenaamde 'rationale' van het vak gegeven. Hierin staat kort weergegeven waar het in het vak om gaat wat betreft visie, doelstelling, globale inhoud en vakdidactisch model. De visie wordt gegeven aan de hand van enkele 'piketpaaltjes' die het terrein afbakenen, de doelstelling wordt uitgewerkt onder de noemer 'bestaansverheldering', de inhoud wordt uitgesplitst in zes domeinen en vijf basishandelingen vormen het vakdidactisch model. In een PTA worden de exameneisen en leerdoelen vastgelegd. Toetsen geven de leerlingen inzicht in de mate waarin zij de lesdoelen hebben bereikt en welke onderdelen hij nog niet beheerst. Toetsen hebben verschillende vormen, variërend van kennistoetsen tot en met gesprekken, stages, essays, autobiografie en het bouwen van een portfolio. De kwaliteit van het vak wordt gewaarborgd door middel van rapportage, visitatie en inspectie. De examenstatus zegt echter niets over de kwaliteitsborging van het vak. De overheid stelt zich terughoudend ten opzichte van het vak GL; ze stelt slechts regels op voor de kwaliteitsborging ervan. Scholen mogen zelf beslissen over de inhoud en de opzet van het vak GL. Een mogelijkheid om de kwaliteit van het examenkeuzevak te waarborgen is collegiale visitatie (Visser 2009). Dit zijn kwaliteitsbeoordelingen door externe collega's GL. Het doel hiervan is na te gaan of de feedbackvrager de eigen doelen en visie kan realiseren en of de school daar ook op gericht is. Het gaat daarbij in eerste instantie om kwaliteitsverbetering en niet om het afleggen van verantwoording. Je wordt ingedeeld in een poule met vier scholen en je bent als school een keer per vier jaar aan de beurt voor een collegiale visitatie. In het *Collegiale visitatiekader* staan, naast de doelstellingen van collegiale visitatie, ook een aantal richtlijnen waaraan het vak GL moet voldoen. Zo moet er een vakleerplan worden opgesteld waarin staat hoe het vak GL zich verhoudt tot de identiteit van de school. Je zou je af kunnen vragen of het meespeelt in de motivatie van de leraren dat er bepaalde richtlijnen zijn in hun vakken. Nemen ze hun vak serieuzer als ze worden gevisiteerd door externe collega's? Naast dat docenten GL door een collegiale visitatie worden gemotiveerd om een goed en inhoudelijk vak neer te zetten, kan ook de leerling een motivatie zijn om les te geven in GL. In de brochure *Leerling-competenties Godsdienst/Levensbeschouwing* wordt er aandacht besteed aan competentiegericht onderwijs in het vak GL. Dit wil zeggen dat vaardigheden, attitudes en kennis integraal aangeboden moeten worden. De vakdocent GL moet echter ook een diepe interesse hebben in de niet-waarneembare zaken van de leerling. In hoeverre zijn leerling-competenties aanleiding voor de docent GL om zich te enthousiasmeren voor het examenkeuzevak GL?

Onze onderzoeksvraag hebben we als volgt geformuleerd: welke motivatie hebben docenten GL voor het geven van het examenkeuzevak GL? Onze onderzoeksfunctie betreft het beschrijven van de motivaties van docenten GL voor het examenkeuzevak GL. We brengen de verschillende motivaties van docenten GL om het examenkeuzevak te geven in kaart. Om onze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, maken we gebruik van casestudies. Dit betekent dat we een aantal casussen in de natuurlijke context bestuderen. Hierbij proberen we informatie op verschillende niveaus te

verkrijgen en bestuderen we de context van de casus. Vervolgens geven we een ‘thick description’ van de desbetreffende casus. Dit wil zeggen dat we een uitgebreid beeld schetsen van de omstandigheden, situaties en andere relevante onderwerpen binnen het onderzoek door middel van veelomvattende en gedetailleerde beschrijvingen (Boeije 2005). Onze respondenten zijn docenten GL waarbij godsdienst of levensbeschouwing als examenvak op hun school is ingevoerd. Het gaat om eerstegraads docenten die les geven in de bovenbouw, waar leerlingen voor het examenvak kunnen kiezen. Aan deze criteria voldoen niet veel docenten, omdat op slechts een beperkt aantal scholen het examenkeuzevak GL is ingevoerd. Daarom hebben we vier docenten geïnterviewd. We verwachten dat de motivaties die wij terugkrijgen uit de interviews samenhangen met de identiteit van de school. Onze hypothese is dat docenten die een examenkeuzevak willen opzetten, verbonden aan een school met een uitgesproken christelijke identiteit, meer gemotiveerd worden door de identiteit van de school dan docenten die werkzaam zijn op een school met een zwakke of minder expliciet uitgesproken christelijke identiteit. Omdat zij zich door middel van dit vak willen inzetten voor het in stand houden of verstevigen van deze identiteit en zich gesteund weten door de school. Op andere christelijke scholen moeten docenten GL het helemaal zelf uitzoeken en uitmaken of ze een keuzevak willen aanbieden. Daarnaast zal het aantal leerlingen wat deelneemt aan het examenkeuzevak godsdienst ook van invloed zijn op de motivatie van de docent godsdienst.

Onze onderzoeksvraag bevat een aantal te definiëren variabelen: welke motivatie hebben docenten godsdienst voor het geven van het examenkeuzevak GL? Allereerst is het begrip motivatie aan de orde. Woolfolk onderscheid vier typen van motivatie: behavioristische, cognitieve, humanistische en sociaal-culturele motivatie. Aangezien wij in ons onderzoek op zoek gaan naar de motivatie van docenten om het vak GL als examenvak te geven, is het belangrijk om de verschillende motieven te kunnen categoriseren. Bij behavioristische motivatie zijn motieven ontstaan door externe omstandigheden. Een beloning kan hierbij een rol spelen, zoals salaris. Bij cognitivistische motivatie speelt intrinsieke motivatie een grote rol. Geen externe omstandigheden zijn hierop van invloed, maar het eigen denken van de docent. De docenten willen het vak geven doordat zij zelf het vak belangrijk vinden. Bij humanistische motivatie ligt de nadruk op persoonlijke vrijheid, keuzes en persoonlijke groei. Bij sociaal-culturele motivatie ligt de nadruk op het belang van het vak voor de samenleving (Woolfolk 2008, 440-443). De overige variabelen in dit onderzoek, die extra toelichting vereisen, zijn: ‘docenten godsdienst’, ‘examenvak’ en ‘de onderzoeksfunctie beschrijven’. Onder docenten GL verstaan we hier eerstegraads docenten die lesgeven in de bovenbouw bij het examenkeuzevak GL. De definitie van examenvak betreft hier het groot examenkeuzevak. Voor havo-scholieren gaat het om 320 studielasturen (SLU) en voor het vwo-scholieren 440 SLU.

Methode

We hebben onze data verzameld door middel van het afnemen van diepte-interviews met vier eerstegraads docenten godsdienst. Door een beperkt aantal scholen waarop het examenkeuzevak GL wordt aangeboden, hadden wij ook een beperkt aantal respondenten voor handen. We besloten daarom tot het uitvoeren van een kwalitatief onderzoek. We hebben gekozen voor het afnemen van diepte-interviews, omdat daarin de motivatie van docenten het beste naar voren komt. Wij hebben de e-mailadressen van de desbetreffende docenten via een contactpersoon van de Besturenraad achterhaald en hen benaderd met de vraag of zij wilden meewerken aan een interview over hun motivatie. Van vier docenten kregen wij een bevestigende reactie op dit verzoek. In tweetallen reisden wij af naar de scholen waarop deze docenten werkzaam zijn. De vier geïnterviewde docenten zijn werkzaam op drie verschillende scholen. Deze drie scholen betreffen een open protestants-

christelijke, een gereformeerde en een reformatorische school. Deze scholen hebben een duidelijk van elkaar onderscheidende identiteit. De protestants-christelijke school heeft een open karakter, dit wil zeggen dat alle leerlingen tot deze school toegelaten worden, ongeacht de religieuze achtergrond. Het personeel moet de Bijbel als inspiratiebron hanteren. Op de reformatorische school zijn zowel leerlingen als docenten uit de reformatorische hoek afkomstig. Op de gereformeerde school wordt van docenten en leerlingen verwacht dat zij kerkelijk meelevend zijn in één van de drie gereformeerde kerken (Christelijk Gereformeerd, Nederlands Gereformeerd of Vrijgemaakt Gereformeerd). Op de reformatorische school hebben wij twee docenten godsdienst geïnterviewd. Op de open protestants-christelijke en gereformeerde school hebben we één docent godsdienst ondervraagd. Het interview met een docent duurde ongeveer drie kwartier.

Onze hoofdvraag (welke motivatie hebben docenten godsdienst voor het geven van het examenkeuzevak) verdelen we in de volgende deelvragen: 1) Waarom wilde de docent het examenkeuzevak destijds invoeren op zijn school? 2) In hoeverre wordt de docent gemotiveerd door gesprekken met / resultaten van / ontwikkeling van leerlingen? 3) In hoeverre heeft de context (visie, missie, identiteit, sectie) van de school invloed op de motivaties van de docent? Aan de eerste deelvraag wilden we niet teveel aandacht schenken, want in dit onderzoek gaat het immers om de motivatie die docenten GL op dit moment voor het examenkeuzevak hebben. Met behulp van deze deelvragen willen we antwoord geven op de hoofdvraag. Deze deelvragen zijn ons aanknopingspunt om een interviewschema op te stellen. Door het opstellen van een interviewschema proberen we te bewerkstelligen dat elk interview min of meer hetzelfde verloopt. Voorbeeldvragen van ons interviewschema zijn: in hoeverre heeft uw eerstegraads bevoegdheid een rol gespeeld in het opzetten van het examenkeuzevak? Hoe was de schoolleiding betrokken bij de totstandkoming van het examenkeuzevak? Tijdens de verschillende interviews maakten we, met instemming van de docenten, geluidsopnames en schreven we mee. Deze opnames of aantekeningen dienden als opzet voor een uitgewerkt verslag van de interviews. Door de uitwerking aan de geïnterviewde docent voor te leggen, wilden we controleren of de docent zich herkent in het verslag. Indien noodzakelijk kon hij nog wijzigingen doorgeven. We hebben deze verslagen van de interviews gebruikt voor een kwalitatieve verwerking van onze data. We hebben de gegevens uit onze diepte-interviews geanalyseerd met behulp van de vier typen motivaties van Woolfolk. De vier uitgewerkte interviews zijn verwerkt in casestudies.

Portret docent Christelijk Lyceum

Het Christelijk Lyceum is een van de scholen waar ook het examenkeuzevak godsdienst wordt aangeboden. Binnen de school zijn de leerlingen verplicht in de vrije ruimte godsdienst te volgen, en om het examenvak daarvan te onderscheiden heeft deze een andere naam gekregen. De naam van het nieuwe examenkeuzevak is *Geloof, Leven en Filosofie* (GLF). Op de school is de regel dat bij alle examenkeuzevakken een minimum van vijftien leerlingen zich moet inschrijven. Bij het vak GLF is het pas één keer voorgekomen (in het tweede jaar) dat het minimum aantal leerlingen niet werd gehaald en het vak niet werd gegeven. Het vak kwam tot stand in 2007 met dank aan het enthousiasme van de geïnterviewde docent. De docent studeerde op dat moment af en kon het opzetten van het examenprogramma combineren met zijn studie. Toen hij het plan voorlegde aan de schoolleiding, reageerden zij enthousiast. De schoolleiding heeft de aanvraag ingediend bij de overheid en heeft vervolgens geld beschikbaar gesteld voor het ontwikkelen van het examenvak. Dat de school akkoord ging met het ontwikkelen van een examenkeuzevak GL kwam volgens de docent vooral omdat ze in die tijd genoeg geld hadden binnen de school. Tevens moedigde de schoolleiding initiatieven van

docenten aan, geïnspireerd door haar missie “dat leerlingen moeten groeien tot respectvolle mensen met een toegevoegde waarde voor vervolgonderwijs en de samenleving.” Het vak GLF sluit goed aan bij deze missie van de school, aldus de docent.

Het examenkeuzevak bestaat op het moment van het interview vijf jaar. Daarom vroegen wij ons af of de docent nog over hetzelfde enthousiasme beschikt als bij de start in 2007. In de praktijk blijkt dat het moeilijk is om het examenvak te ontwikkelen en te geven. Door omstandigheden op de school en binnen de sectie moet de docent individueel veel werk verrichten voor het vak, wat hem veel tijd kost. Het budget voor het vak is ondertussen naar beneden bijgesteld, mede omdat de sectie het budget niet volledig gebruikte. Ook de betrokkenheid van de schoolleiding is minimaal. Omdat de sectie met het idee kwam voor het examenkeuzevak, is de school van mening dat de sectie dan ook verantwoordelijk is voor het programma. Hierdoor valt er veel werkdruk op de schouders van de docent.

In het interview kwamen verschillende motieven van de docent om het examenvak te geven naar voren. Allereerst vind hij het heel erg leuk om zelf iets op te zetten. Zo zei hij: “het leek me heel erg leuk om echt iets op te zetten. Als docent godsdienst heb je toch vaak het gevoel dat het vak niet echt meetelt. Het is dus uniek dat je nu echt een vak kan geven dat meetelt.” Doordat het programma nog in ontwikkeling is, bedenkt de docent zelf welke onderwerpen hij tijdens het vak behandelt. Daarnaast moet hij zich weer verdiepen in deze onderwerpen en hierdoor leert hij zelf ook voortdurend bij. Hij kan onderwerpen kiezen die hem erg aanspreken. Deze vrijheid maakt het erg uitdagend.

De docent is erg trots op het geven van het examenkeuzevak. Veel scholen hebben dit niet, waar de docent zich over verbaast. Doordat de school een examenkeuzevak GL aanbiedt, wordt het vak echt op de kaart gezet. Deze ambitie was een belangrijke drijfveer voor de docent. Door het opzetten en ontwikkelen van GLF zijn er extra uren gecreëerd en dit is volgens de docent een mooie bijkomstigheid. Hij is trots op wat ze voor elkaar krijgen met het vak: dit jaar waren de groepen van vwo en havo volledig bezet. Toch zegt de docent zelf dat hij nog wel zeker vijf jaar nodig heeft om het vak te krijgen op een niveau dat hij ‘goed genoeg’ vindt. Zo wil hij graag nog een eigen lesmethode van hoog niveau ontwikkelen. Op dit moment geeft hij het vak een voldoende, maar hij is “zeker nog niet tevreden”.

Wanneer de geïnterviewde docent kijkt naar de invloed van leerlingen op zijn motivatie, noemt hij de ontmoeting met leerlingen. Hij ziet de leerlingen bij GLF drie keer in plaats van één keer in de week. Daardoor kan hij meer een band met de klas opbouwen. Omdat de leerlingen zelf voor het vak kiezen, kan hij hen meer aanspreken op hun gedrag in de les. Indien het nodig is kan hij hen een onvoldoende geven, iets wat minder gebruikelijk is bij het vak godsdienst. De docent geeft aan dat hij het niet belangrijk vindt voor zijn motivatie om van leerlingen te horen wat ze van het vak vinden of dat ze er wat van hebben geleerd. Hij geeft aan dat het ‘wel leuk’ is om dit te horen, maar dat hij zelf al weet hoe belangrijk het vak is voor de groei van de leerlingen. Door het vak leert hij de leerlingen zich bezig te houden met de belangrijke vragen van het leven, en dit is voor hem het allerbelangrijkste. Hierbij vind hij het belangrijk dat leerlingen niet blijven hangen in hun eigen fundamentele opvattingen, maar ook leren kijken naar de perspectieven van anderen. Tot slot vindt hij het ook belangrijk dat de leerlingen leren om hun eigen opvattingen te kunnen onderbouwen en te verdedigen.

Portret docent Gereformeerde school

De volgende docent die we interviewden, geeft les op een gereformeerde school. Op deze school werd het vak godsdienst voor de invoering van het examenvak niet als volwaardig vak gezien. De invoering van het examenvak godsdienst maakte deel uit van het emancipatieproces voor het vak godsdienst. In eerste instantie wilde de school naast godsdienst het extra keuzevak 'godsdienst-2' aanbieden. Zoals leerlingen Duits-2 kunnen kiezen naast het verplichte Duits-1. Dit voorstel werd echter door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap afgewezen. Maar na de vernieuwing van de tweede fase heeft ook deze school de kans benut om het examenkeuzevak godsdienst in te voeren, onder de naam *Mens en Religie* (M&R). Dit vak past volgens de geïnterviewde docent goed bij de identiteit van de school: "onze school leidt leerlingen op tot mondige christenen. Ze krijgen door het onderwijs in het algemeen, maar in het bijzonder bij het vak godsdienst, tools aangereikt om zaken en ontwikkelingen in onze samenleving te herkennen en te duiden."

De docent ziet dat het vak M&R binnen de school is geaccepteerd als volwaardig examenkeuzevak, een belangrijk streven van de docent. Ook weet hij zich gesteund door de schoolleiding. "De schoolleiding steunt ons vanaf het begin in onze initiatieven en nu nog. Zo mocht het vak uitgevoerd worden ondanks dat we niet het minimaal vereiste leerlingen voor het vak hadden." Verder zoekt de school aansluiting bij de besturenraad.

Contact met leerlingen

Het contact met leerlingen werkt volgens de docent 'heel duidelijk' aanstekelijk en motiverend om les te geven. Hij vindt het 'erg leuk' om positieve reacties te krijgen vanuit de leerlingen. Daarnaast hecht hij veel waarde aan de waardering van leerlingen, ter bevordering van het curriculum. Door met hen het vak regelmatig te reflecteren, kunnen ze het programma van het vak waar nodig aanpassen. Zo blijft het vak in ontwikkeling. Hij ziet het vak dan ook echt als groeimiddel. "Op de school maken we zelf de methode en hierdoor blijven we op zoek naar een goed product. En bij het vak houd je dan, dat je verschillende onderdelen wil verbeteren en anders wil aanpakken." Deze ontwikkeling vindt de docent horen bij het docentschap. Wanneer hij compleet tevreden zou zijn met het vak, zou hij ontslag nemen. Hierover zegt hij: "het is mijn vak, ik ben een vakman in hart en nieren. Ik reken niet in tijd, maar in producten en kwaliteit. Ik wil mijn deskundigheid inzetten om de leerlingen verder te helpen in hun ontwikkeling. Daarom reflecteren we altijd veel met leerlingen om vervolgens het vak weer te kunnen bijstellen."

De docent is gemotiveerd om zowel godsdienst als M&R te geven. Toch ligt voor hem de uitdaging in het examenkeuzevak. Hier kan hij meer diepgang aanbrengen en het heeft een meer godsdienstwetenschappelijk karakter. En het examenkeuzevak brengt mooie contacten buiten de school met zich mee. Er wordt samengewerkt met de Besturenraad en met andere scholen die het examenkeuzevak godsdienst aanbieden. Onderlinge visitaties zijn erg leerzaam en leveren genoeg stof tot nadenken op om het vak te evalueren en verder te ontwikkelen.

Reformatorische school

De andere docenten die we interviewden zijn werkzaam op een reformatorische school. Deze kenmerkt zich door een sterke nadruk op de (reformatorische) identiteit. Zowel docenten als leerlingen worden vooraf getoetst op deze identiteit, de school voert een gesloten toelatingsbeleid. De toerusting van leerlingen is een belangrijk doel van de school.

Op de reformatorische school wordt nu zes jaar lesgegeven in het examenkeuzevak godsdienst: *Religie, Mens en Samenleving* (RMS). De totstandkoming van het vak kent min of meer

twee fases. In de eerste fase werd er vanuit een centrale commissie van reformatorische scholen een plan opgesteld. Vanuit een centraal orgaan werd geprobeerd uniformiteit te krijgen in de doelen van het vak. Alle reformatorische scholen hebben dezelfde doelstellingen. Uit de katern, waarin deze doelen zijn vastgelegd, moest deze school tachtig procent kiezen. De overige twintig procent mocht de school zelf invullen. Tijdens deze eerste fase konden godsdienstdocenten op de reformatorische scholen reageren en feedback geven. Een docent geeft kort de achterliggende motieven aan. “Enkele mensen in het land dachten: ‘hier liggen kansen.’ Zij zijn dit met anderen gaan delen en zo is het balletje gaan rollen.”

De docenten op deze school waren wel betrokken bij de invoering van het examenkeuzevak op hun school, maar zaten niet in de centrale commissie uit de eerste fase. De sectie godsdienst is volgend geweest in dit proces. “Als wij dit als sectie helemaal op eigen kracht hadden moeten opzetten, hadden we in eerste instantie niet meegedaan. Je moet ook een goed beeld hebben bij een dergelijk vak”, aldus een van de docenten.

Tijdens de tweede fase van de totstandkoming van het vak was de sectie godsdienst aan zet: de ontwikkeling en voortdurende herziening van het materiaal. Hierin worden de docenten gesteund door de directie, aldus een van de docenten. “De schoolleiding was er in vroeg stadium bij betrokken en heeft er in geïnvesteerd. Er is veel geld in geïnvesteerd.” Zijn collega beaamt dit: “het voordeel van een reformatorische school is dat zij voor de identiteit van de school en de toerusting van leerlingen financiële middelen over heeft. Er is veel geld gestoken in het ontwikkelen van nieuw materiaal.” Dit heeft ook tot gevolg dat het examenkeuzevak een hoge status heeft binnen de school. Schoolleiding, collega’s en ouders van leerlingen zien de waarde er van in. Jaarlijks volgen ongeveer 21-24 leerlingen op zowel de havo als het vwo het vak.

Portret eerste docent

Het interview met de eerste docent levert enkele motivaties op voor het ontwikkelen en geven van het examenkeuzevak RMS. In de eerste plaats zijn eerstegraads bevoegdheid. “Op een gegeven moment wilde ik verder dan het basale vak godsdienst. Wat ik op de Universiteit aan eigentijdse theologie heb beoefend, kan ik in RMS handen en voeten geven. Er is bij RMS meer ruimte dan bij godsdienst om leerlingen te confronteren met dingen die zich afspelen in de samenleving (bijvoorbeeld de theologie van Kuitert) en hen hierover na te laten denken.” Het belang van een open en inhoudelijk gesprek komt een aantal keren terug tijdens het interview en vormt een tweede motivatie voor deze docent. “Het gaat er niet om dat leerlingen gelijk oordelen en een label van goed of fout plakken, maar dat ze het gesprek aangaan. Het gaat met name om een open houding.” Voor dit open gesprek verwacht de docent een minimale inzet van de leerlingen, een gebrek daaraan maakt hem ‘simpel’ aangezien zij zelf voor het vak hebben gekozen. Anderzijds stemmen open en inhoudelijke gesprekken hem tevreden.

Een derde motivatie die de docent regelmatig herhaalt, is de toerusting van leerlingen. Dit komt overeen met de identiteit van de school en de motivatie van de schoolleiding om te investeren in het examenkeuzevak. Gevraagd naar zijn doelen met het vak RMS geeft de docent aan dat het zijn doel is “om de leerlingen toe te rusten om als christen in de samenleving staande te kunnen blijven.” Het curriculum staat ten dienste aan dit doel. Zo wordt er in de vierde klas een basis van kennis gelegd om in de vijfde en/of zesde klas een gesprek en discussie te kunnen voeren. Naast het open gesprek stemt hem ook de ontwikkeling van leerlingen tevreden. Althans, als zij als christen in de samenleving laten zien dat de Bijbel hun norm is. “Dat ze niet simpel denken dat ze alles letterlijk uit de Bijbel kunnen halen, maar dat ze de Bijbelse normen kunnen vertalen in hun spreken en

handelen.” Het lijkt er op dat de geïnterviewde zichzelf op dit punt tegenspreekt. Enerzijds is hij tevreden als leerlingen de Bijbel als norm nemen in hun handelen, anderzijds is hij tevreden bij een open gesprek.²

De vakinhoudelijke ontwikkeling van RMS vormt een laatste motivatie voor deze docent. De voortdurende herziening van het materiaal en vooral de vorm van toetsing ziet hij als een uitdaging. “Er moet een balans zijn tussen het toetsen van kennis en het toetsen van vaardigheden. Door visitaties kom je in aanraking met andere vormen van toetsen. Bij ons zijn er nog veel vragen over dit onderwerp, we er nog niet uit hoe we toetsing het beste kunnen vormgeven.”

Portret tweede docent

Het interview met de tweede docent die lesgeeft in het examenkeuzevak godsdienst op een reformatorische school leverde zoals verwacht overeenkomsten op met zijn collega. Toch legt deze docent ook andere accenten in zijn doelen met en in zijn motivaties voor het examenkeuzevak.

Gevraagd naar zijn doelen met RMS, geeft de docent twee doelen aan: ten eerste wil hij kwaliteit leveren en ten tweede wil hij leerlingen kansen bieden om zich ergens in te verdiepen. “We moeten kwaliteit leveren en zorgen dat we de kansen en mogelijkheden die we krijgen goed benutten. Ik denk meer vanuit de vraagzijde van leerlingen, zodat zij meer mogelijkheden krijgen. Het maakt me niet uit of ik in het gewone vak godsdienst lesgeef of in RMS. In beide vakken kan ik voldoende verdieping aanbieden. Ik ben primair docent voor de leerling, niet voor mijzelf. Als je een tuintje toegewezen krijgt om te beplanten en te bewateren, maakt het mij niet uit welk tuintje dat is.” Het maakt hem dan ook ‘pedagogisch boos’ als leerlingen kansen laten liggen. Kansen waarvan je weet dat ze daar later spijt van krijgen.

Het is opvallend dat het voor de motivatie van deze docent niet uitmaakt of hij lesgeeft in het vak godsdienst of in het examenkeuzevak RMS. Verrast door deze opmerking, vroegen wij door. De docent wijst op twee factoren die dit verklaren: op de school waar hij werkzaam is, wordt er ‘stevig ingezet’ op kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld door middel van exegeseopdrachten. Dit geeft het vak godsdienst ‘enige kwaliteit’, in vergelijking met het vak op andere scholen. Daarnaast zijn er bij RMS verschillende typen leerlingen. De enthousiastelingen voor het vak, de categorie leerlingen die geen Informatica of Management & Organisatie wil kiezen en de afhakers bij andere vakken die bij ons binnenstromen. Het zijn dus niet altijd de meest gemotiveerde leerlingen die voor RMS kiezen.”

Het is opvallend dat deze docent wijst op de onderlinge motivatie van sectieleden. Omdat verschillende collega’s beschikken over verschillende specialiteiten, worden onderdelen van het curriculum onder de collega’s verdeeld. Maar er wordt gezamenlijk nagedacht over verbeteringen. “Je kunt elkaar motiveren door na te denken over werkvormen of specialismen. Je kunt elkaar suggesties leveren en met elkaar nadenken over wat er beter kan. Zo was er een onderdeel wetenschapsfilosofie waar leerlingen geen enkel belang in zien en dan bespreken we dat als collega’s met elkaar en proberen we tot oplossingen te komen.”

Dat deze docent enthousiast is voor het vak RMS, blijkt als hij vertelt over zijn doelen met het vak. Zoals verwacht komt (ook) zijn motivatie om het vak te geven overeen met de identiteit van de school en het doel van de schoolleiding om in het vak te investeren: de toerusting van leerlingen. Hij ziet zowel de vakinhoud als de inzet van de docent ‘slechts’ als een middel daartoe. “Als ik hoge doelen zou halen door niets te doen, dan zou ik daar eerder voor kiezen dan ik mezelf kan ontplooiën en het rendement is veel lager.” Het gaat er bij de docent om dat leerlingen worden gevormd als

---

² Zo zegt hij ook: “het geeft niet of een leerling een andere richting opgaat, maar het gaat erom dat de leerlingen elkaar om meningsverschillen niet afvallen.”

christenen voor de samenleving van vandaag. Dat ze zich de Bijbels normen toe-eigenen, vanuit een christelijke overtuiging een visie op de samenleving ontwikkelen en hun verantwoordelijkheid nemen. Hun levensdoel bereiken.

Hoe ziet de docent zichzelf in deze vorming? Hij ziet zichzelf als een gids. Het onderwijs is een klein element om de leerlingen te helpen hun levensdoel te bereiken. De inhoud van het vak is daarop afgestemd. "Natuurlijk moeten bepaalde feiten helder zijn, maar deze feiten moeten relevant zijn voor de christelijke overtuiging die zij zich eigen maken, voor de open houding die zij kunnen aannemen, voor de vaardigheden die ze kunnen gebruiken in het gesprek. De kennisinhouden zijn een middel tot." De manier van lesgeven die de docent gebruikt om dit te bereiken is 'het bewust maken van', het expliciteren van opvattingen die ze al hebben of opvattingen die ze behoren te hebben vanwege de identiteit van hun ouders. Hij wil hen hierover laten reflecteren en hen daarmee verder helpen.

Conclusie en discussie

In de conclusie geven wij antwoord op de hoofdvraag: welke motivatie hebben docenten GL voor het geven van het examenkeuzevak? Voordat we dit doen, vatten we de motivaties van de docenten samen en noemen we enkele opvallende resultaten uit ons onderzoek. De beide docenten van de reformatorische school worden, ondanks accentverschillen, in belangrijke mate gemotiveerd door het doel waarmee ze lesgeven. Dit doel is sterk in overeenstemming met de identiteit van de school en de reden dat de school investeert in het examenkeuzevak: de toerusting van leerlingen om als christen te functioneren in de samenleving. De docenten zijn intrinsiek gemotiveerd: hun ideeën over wat goed is voor hun leerlingen zijn bepalend en zij geven het vak omdat zij zelf het vak belangrijk vinden. De docent op de gereformeerde school wordt sterk gemotiveerd door het godsdienstwetenschappelijke karakter van het vak; hij kan zich inhoudelijk verdiepen en heeft de vrijheid om zijn eigen voorkeuren de ruimte te geven. Daarnaast zijn voor hem de doorontwikkeling van het vak en enthousiaste leerlingen belangrijk. Het betreft hier dus een combinatie van cognitieve en humanistische motivaties. De docent op het christelijk Lyceum geeft drie belangrijke motieven voor het geven van het examenkeuzevak. Ten eerste haalt hij voldoening uit het opzetten en de ontwikkeling van het vak. Ook vindt hij het belangrijk dat leerlingen zich bezighouden met de grote levensvragen. Tot slot is hij trots op de status van het vak. Het betreft hier dus een combinatie van behavioristische (de status van het vak) en cognitieve motivaties.

Tijdens de interviews zijn ons een aantal dingen opgevallen. Ten eerste lag het initiatief voor het opzetten van het examenkeuzevak op de reformatorische school bij de schoolleiding. Op de christelijke school en de gereformeerde school lag het initiatief daarentegen bij de sectie. Hieruit kunnen we concluderen dat op de reformatorische school externe motivaties hebben gezorgd voor het opzetten van het vak, terwijl op de andere scholen intrinsieke motieven een rol speelden. Tussen de reformatorische school en de andere twee scholen is nog een verschil: de reformatorische school hecht meer waarde aan het overleg met collega's binnen de sectie, terwijl docenten op de andere scholen aangeven motivatie te halen uit de contacten met collega's buiten de school. Deze contacten vinden onder andere plaats door middel van visitaties.

Een ander verschil is de status van het vak. Waar de docenten op de reformatorische school aangeven dat het vak godsdienst binnen de school breed gewaardeerd wordt, geven de andere docenten aan dat het vak godsdienst nauwelijks wordt gewaardeerd. Voor de laatstgenoemden is het opzetten van het examenkeuzevak een manier geweest om het vak op de kaart te zetten. Doordat er meer tijd en ruimte is, kunnen de docenten inhoudelijk meer de diepte in gaan. Hierdoor

heeft het vak meer status gekregen en wordt het dezelfde status toegekend als de andere vakken. Op de reformatorische school had het vak al een goede status door de sterke verbondenheid aan de uitgesproken identiteit.

Op de open christelijke school gaf de docent aan dat de leerlingen bijna niet van invloed zijn op zijn motivatie. Op de gereformeerde school draait de evaluatie vooral om de leerlingen. De mening van de leerlingen wordt hier erg gewaardeerd.

Kijkend naar de overeenkomsten tussen de docenten op de verschillende scholen, komt naar voren dat er bij alle vier sprake is van intrinsieke motivatie. Het geven van het examenkeuzevak is voor allemaal een leuke uitdaging. Dit komt doordat het vak nog steeds in ontwikkeling is. Zo zijn alle docenten zijn nog niet tevreden over het lesprogramma. Ze zijn voortdurend bezig met het herzien van het lesmateriaal. Daardoor blijven ze gemotiveerd om zich in te zetten voor het examenkeuzevak. Ook ligt er bij de vier docenten een grote nadruk op de sociaal-culturele motivatie. Het gaat er hierbij om dat de leerlingen voldoende onderlegd en toegerust kunnen functioneren in de hedendaagse samenleving. De invulling van deze motivatie is verschillend per school. Bij zowel de reformatorische als de gereformeerde school ligt het accent op hoe de leerlingen als christen in de maatschappij kunnen functioneren. Bij de open christelijke school is dit niet het geval. Daar is ruimte voor de persoonlijke religieuze ontwikkeling van leerlingen.

Als antwoord op de hoofdvraag concluderen wij dat de geïnterviewde docenten verschillende motivaties hebben voor het geven van het examenkeuzevak. We zien duidelijke verschillen tussen enerzijds de docenten die lesgeven op de reformatorische school en anderzijds de docenten die lesgeven op de gereformeerde en christelijke school. Toch ligt bij alle docenten nadruk op de cognitieve motivatie. Onze hypothese wordt in het onderzoek bevestigd: docenten die lesgeven op een school met een duidelijke identiteit worden meer gemotiveerd door de identiteit van de school dan de docent die werkzaam is op een open-christelijke school.

Hoe verder?

Aan het eind van dit artikel willen we kort ingaan op de vragen die we in de loop van ons onderzoek naar boven kwamen. Deze vragen kunnen aanleiding vormen voor een eventueel vervolgonderzoek. De eerste vraag heeft rechtstreeks betrekking op de motivatie van docenten. In verschillende interviews bleek dat docenten mede gemotiveerd blijven dankzij de ontwikkeling van lesmateriaal. Maar hoe zit het dan als het materiaal is uitontwikkelt? De docenten geven aan dat dit over ongeveer vijf jaar het geval is. Aan de hand van deze constatering zou de volgende vraag als onderzoeksvraag kunnen dienen: in hoeverre heeft de ontwikkeling van het lesmateriaal invloed op de motivatie van de docenten GL?

De tweede vraag die bij ons bovenkwam en die zou kunnen dienen voor vervolgonderzoek heeft te maken met de verhouding tussen de overdracht van de eigen identiteit ten opzichte van een open houding. In een van de interviews kwam naar voren dat een docent gemotiveerd wordt door zowel de overdracht van de eigen identiteit als door de ontwikkeling van een open houding. Dit lijkt met elkaar in tegenspraak. Een vervolgvraag zou kunnen zijn: hoe verhoudt zich het overdragen van de eigen identiteit ten opzichte van de ontwikkeling van een open houding?

Wij verwachten dat ons onderzoek kan bijdragen aan de positie van het examenkeuzevak GL op scholen. Ons onderzoek geeft handvatten om het vak aantrekkelijker te maken voor eerstegraads docenten. De bekendheid met de door ons ontdekte en beschreven motivaties kan motiverend werken bij het opzetten en ontwikkelen van het examenkeuzevak GL.

Terugkijkend op ons onderzoek merken we op dat onze methode van onderzoek ons niet in staat stelt de resultaten te generaliseren. Dit vanwege het beperkte aantal respondenten en de grote invloed van de identiteit van de school op de motivatie van docenten.

Literatuur

- Boeije, H. (2005). Als bijlage bij: *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Onderwijs. Van: <http://www.analysereninkwalitatiefonderzoek.nl/documenten/begrippen.pdf>
- Visser, T.D. (2009). Collegiale visitatie als kwaliteitswaarborging van het examenvak GL, in *Thema* (pp. 1-8) Meppel: Ten Brink.
- Visser, T.D. (2011). *Collegiale visitatiekader voor het Havo/VWO examenvak GL*.
- Visser, T.D. (2008). Godsdienst/Levensbeschouwing als examenvak ontwikkelt zich heel snel, in *Thema* (pp. 1-8) Meppel: Giethoorn Ten Brink.
- Visser, T.D. en M.L. Reijn (2011). *Handleiding vakleerplan Godsdienst/Levensbeschouwing*.
- Visser, T.D. en R. van Swetselaar (red.) (2011). *Leerlingcompetenties Godsdienst/Levensbeschouwing*.
- Miedema, S. en G. Bertram-Troost (red.) (2011). *Levensbeschouwelijk leren samenleven. Opvoeding, Identiteit & Ontmoeting*. Zoetermeer: Meinema.
- Woolfolk, A. (ed.) et alii (2008). *Psychology in Education*. Essex: Pearson Longman.